

VEDECKO-TEORETICKÉ INICIATÍVY V ČINNOSTI SPOLKU VEDECKÁ SYNTÉZA

doc. Erika Lalíková, PhD.

Katedra filozofie a dejín filozofie
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: erika.lalikova@uniba.sk

Abstract

This paper presents key ideas of the project of the „Association for Scientific Synthesis“, which in the 1940s attempted to revive scientific work using new methods and procedures, as well as to coordinate the activities of particular scientific fields. Consequently, young scientists – inspired by the stimuli from contemporary science and philosophy, as well as by modern art movements – aimed to find new scientific methods and they tried to distance themselves from old, traditional approaches. Finally, the author of this paper marginally commemorates selected activities of writers from the late 19th and early 20th century, as well as the ideas that stood behind the development of so called „school philosophy“ in Bratislava (including the activities of aforementioned the „Association for Scientific Synthesis“).

Keywords

Slavic science – Bratislava philosophical school – Association for Scientific Synthesis – Vienna Circle – Igor Hrušovský

Otázky súvisiace s interpretáciou vedy, s vymedzením kompetencií vedeckého poznávania, vedeckého jazyka, vedeckej tvorby, vedeckej intuície, kauzality, syntaxe a sémantiky sú len časťou spektra problémov, ktoré sa v prvom období svojej činnosti (v rokoch 1937 – 1940) pokúšali riešiť absolventi Filozofickej fakulty bratislavskej univerzity na pôde spolku Vedecká syntéza.¹ Ako konštatuje Igor Hrušovský, svojím zmyslom pre exaktnosť myslenia a skúmania sa snažili prelomiť odveký sklon slovenských autorov k mysticizmu, k teologizovaniu a k špekulovaniu. V prvej časti tohto príspevku priblížim vybrané úvahy starších autorov (ako príklad snahy prelomiť vyššie spomenuté sklony a prístupy), ktorí sa v 19. storočí pokúšali vzbudiť osobitou formou záujem o vedu, vedecké poznávanie a vedecké metódy. V druhej, kľúčovej časti práce priblížim

¹ *Spolok Vedecká syntéza* – ďalej len VS.

východiskové body ambiciózneho projektu spolku VS a jeho hlavného predstaviteľa Igora Hrušovského, ktorého snahy tvoria základ neskoršej bratislavskej filozofickej školy (J. Piaček).² Projekt VS, ako to zdôraznil Hrušovský, bol pokusom v mnohom poplatným „dobovým podmienkam“, napriek tomu však nesporne podnetným pre rozvoj modernej vedy.

Na úvod pár všeobecných informácií. 23. júla 1937 bol v legendárnej kaviarni Metropol založený spolok Vedecká syntéza.³ Názov združenia bol inšpirovaný súdobými progresívnymi úsiliami o jednotu vedy, ako konštatoval neraz Hrušovský. 10. novembra 1937 prebehla prvá členská schôdza VS s programovými prejavmi Igora Hrušovského, Karola Šimončiča a Nikolaja Bakoša. V apríli 1938 sa etablovala skupina slovenských surrealisticov, ktorí sa prihlásili a pripojili k medzinárodnému surrealizmu. Zároveň bolo skoncipované prvé programové vyhlásenie členov VS: *Niektoré predpoklady vedeckej práce na Slovensku*.

Ján Mudroch vo svojich spomienkach videl obdobie intenzívnej práce spolku takto: „Utopená v hnedi a šedi súdobeho dňa funguje každý piatok večer Vedecká syntéza v kaviarni Metropol, kde sršia elektrické výboje rozumových iskier. Vlajú tu éterom vlákna impulzov k aktivite poslucháčov. Rozvážny klúd vedcov, ako je dr. Igor Hrušovský, a tlmene vášnivý a studeno zdržanlivý pátos dr. Nikolaja Bakoša sú zárukou zdravej orientácie tunajšieho kultúrneho rozvoja. Nabudúce nesmie byť Bratislava kultúrnou provinciou“ (Mudroch 1969, 191). Aj posledná veta z Mudrochovho citátu jasne dokazuje, že dané obdobie pre rozvoj vedeckej práce v slovenskom prostredí nebolo práve najvhodnejšie.⁴

² Pojem *bratislavská filozofická škola* (BFŠ), alebo *bratislavská filozoficko-metodologická škola* zaviedol Jozef Piaček. K jej zakladateľom (okrem Igora Hrušovského (1907 – 1978)) radí Piaček aj Vojtecha Filkorna (1922 – 2010). Ako uviedol, medzi jej predstaviteľov patrili a patria Ján Bodnár, Elena Várossová, Milan Zigo, Jaroslav Martinka, Teodora Kuklinková, Václav Černík, Jozef Coufal, Augustín Riška, Jozef Viceník, Pavol Cmorej, Roman Hambálek, Ján Šefránek, Ján Szomolányi, Ján Dubnička, Vladimír Bakoš, Etela Farkašová, Jozef Piaček, Miroslav Marcelli, František Novosád, Emil Višňovský, Igor Hanzel, František Gahér, Marián Zouhar a ďalší (bližšie pozri Piaček 2013, 44). Podľa J. Piačeka historicko-filozoficky tvorili túto školu štyri línie: *systémovo-filozofická*, *metodologická*, *logická* a *historicko-filozofická* (bližšie pozri Piaček 2013, 44). Vo svojej monografii *Synkriticizmus – filozofia konkordancie* Piaček dopĺňa predchádzajúce fakty o ďalšie relevantné informácie. Upozorňuje napr. na to, že v rámci BFŠ sa až do súčasnosti realizuje päť bádateľských programov: *ontologický*, *epistemologický*, *logicko-metodologicko-filozofickovedný*, *historicko-filozofický* a *esteticko-kulturologicko-axiologický* (bližšie pozri Piaček 2014, 16-17).

³ VS združovala predstaviteľov viacerých disciplín: filozofiu zastupoval Igor Hrušovský; literárnu vedu a estetiku Mikuláš Bakoš, Michal Považan, Klement Šimončič; jazykovedu Eugen Paulíny, Ľudovít Novák, Jozef Ružička; národopis Andrej Melicherčík a umenovedu Jaroslav Dubnický. Na činnosti spolku participovali aj Peter Bogatyrev, J. M. Kořínek a ďalší.

⁴ V časopise *DAV* vyšla kritická pripomienka J. Hanku *Prekážky vedeckej práce na Slovensku*, kde sa o. i. konštatuje: „... veľkorysej a racionálne organizovanej tvorčej vedeckej práce (...) u nás niet, a z toho, čo sa u nás produkuje, niet veľkého reálneho úžitku. (...) Sociálne a hospodárske ťažkosti, žiaľ, nedovoľujú dosiaľ, aby sa naša univerzitná veda racionálne organizovala s cieľom intenzívnej vedeckej exploatácie materiálu, ktorý poskytuje Slovensko a Podkarpatská Rus po veľkých (vhodnejšie by, myslím, bolo slovo – všetkých – pozn. E. L.) stránkach, a s cieľom poslúžiť naposledy kultúrnym potrebám ľudu. Jej skutočná funkcia od prevratu bola v podstate určovaná činiteľmi politicko-

Cesty k vedeckej práci

Ak by sme „listovali“ smerom do minulosti a študovali texty starších autorov, najmä od obdobia konca 19. a začiatku 20. storočia, registrovali by sme fakt, že značná časť z nich bola v niektorých prípadoch pod väčším (v iných menším) vplyvom klasického pozitivizmu, ale aj iných smerov a prúdov. Všimli by sme si napríklad, že poniektoré z textov najmä prírodovedcov (D. Štúra, L. Reussa, A. Kmeťa) sú poznamenané interpretáciou Ch. Darwina a darvinistov, využívajú evolučnú teóriu, pričom sa ju pokúšajú kombinovať aj so zásadami klasického pozitivizmu (priamo učebnicovým príkladom bol Ján Lajčiak). Vplyv spomínaného evolucionizmu v tomto období však nebol natoľko viditeľný, aby sme mohli hovoriť vo všeobecnosti o nejakej permanentnej významnejšej stope, ktorá by bola zrejmá aj z odstupu storočia. Práve v tomto období však omnoho intenzívnejšie než napr. v čase národného obrodzenia, keď sa objavujú prvé intenzívnejšie hlasy apelujúce na potrebu vedeckého poznávania (ako bol napr. projekt slovenskej vedy),⁵ rezonuje potreba venovať pozornosť vedeckej práci a vedeckým aktivitám. Ich sprievodným znakom je snaha podnietiť záujem o prelomenie ľahostajnosti o túto problematiku. Dôležitou sa ukazovala potreba hľadať relevantné prístupy a metódy ako prekonať napr. prílišnú závislosť od teológie, aj keď – vzhľadom na to, že prevažná väčšina súdobých vzdelancov boli teológovia – išlo o veľmi zdĺhavý a náročný proces, často emočne vypätý. Previazanosť viery a vedy bude na dlhé obdobie v textoch našich autorov podstatnou, prelomové sú však pokusy o ich kritické uchopovania. Len pre ilustráciu si pripomeňme vybrané názory Pavla Hečka (1825 – 1895), ktorý bol „odchovaný“ nemeckou klasickou filozofiou a poľským mesianizmom, ale zároveň registroval postupne sa šíriace nové vedecké smery a prúdy (tie, ku ktorým sa mohol dostať v obmedzenej miere – nežil v centre vedeckého diania, ale na periférii). V práci *Slovenský vedomec a slovenská veda* z roku 1868 napísal: „... vedomec slovenský musí v sebe vedu celého sveta a všetkých časov svariť, vierou, vedou, presvedčením a túžbou národa svojho preniknúť, a takto tomuto pochopu jeho

ekonomickými, a ľutujeme, že tieto faktory zväčša ju len hatili v možnostiach plodnejšej a zámernejšej tvorby“ (Hanko 1935, 19).

⁵ *Projekt slovenskej vedy* – ako okrem iného reakcia na podnety vychádzajúce z tvorby nemeckých romantikov – bol koncipovaný Jozefom Miloslavom Hurbanom v prvom čísle prvého ročníka časopisu *Slovenskje pohľadi na vedi, umeňja a literatúru* v roku 1846. Hurban slovenskú vedu nazval životovedou a skutkovedou. Jej duchovným princípom je podľa neho duchovné videnie celej pravdy. Hurban písal: „... vo vede tej, ktorá najprú sa pousiluje život ten a takí, akí si doteraz duch národa stvorili preniknúť, hore ho viňjesť a z neho ten višší život, život ale púvodně višší stvorit, vo vede tejto majú hľadať Slovaňja, najme ale mi Slováci svoje cjele. Musíme teda mať vedu, keď chceme úplno poznať čo sme a čo biť máme na sveťe“ (Hurban 1846, 8). „Slovanski život musí mať slovenskú vedu!“ – to je požiadavka Hurbana. Veda je podľa neho len to, čo sa vidí „videňím tak zretedlním ducha, kde odpadajú všetky primješki a vistavuje sa iba ten svet pravdiví pravdi a idej, ktorou sa muože stať iba na ceste dokonaljeho hladeňja“ (Hurban 1846, 10). Slovanstvo má vyvieť ľudí a vedu z povrchnosti, a to videním dokonalým, duchovným. Pripomeňme okrajom, že tento projekt výrazne kritizoval napr. Ctiboh Zoch, ktorý vyjadril presvedčenie, že Hurbanovo tzv. duchovné videnie je značne zmätočné, nejasné, subjektívne a vôbec nie je originálnym počínom tohto slovenského obrodencia. K projektu slovenskej vedy sa relevantne vyjadroval vo viacerých svojich textoch aj Pavel Hečko.

najdostupnejšou cestou podať, aby vedu jeho ďalej pomknúť, svetu vzdelanosť a mravnosť jeho zvelebiť, a ho dokonale učlovečiť a znárodníť mohol. (...) nebudeme my nikdy prostými učenci a nasledovníky vedeckého pokroku jiných národov, na príklad Nemcov, Angličanov alebo Francúzov; ale stvoríme si svoju slovensko-slovanskú vedu, vedou všeludskou a všesvetovou tak rečeno presiaknutú a nasýtenú, aby sme takto svojím spôsobom postup celého ľudstva v sebe preslávili..." (Hečko 1868, 65). Keď čítame Hečkove práce, vidíme, že je to zmes rôznych pohľadov poukladaných účelovo ako skladačka. Prioritne slúžili potrebám evanjelického kňaza, národovca a filozofa, ktorý bol na svoju dobu rozhladený. Jeho presvedčenie, že národ, ktorý nemá vlastnú vedu, vlastný vedecký život, je „ešte len národ fysický, prirodzený, surový, nevzdelaný, neosvietený, neučlovečený a nepokresťančený, ale opatrený svojou vlastnou vedou je už národom fysicko-duševno-mravným skutočným, ľudským šľechetným, kresťanským, o slávu a spásu svoju dbajúcim, všade cteným a preto aj blaženým“ (Hečko 1868, 65), je už, myslím, aspoň okrajovo bližší tým názorom, ktoré budú rezonovať v neskoršom období.

Omnoho ďalej vo svojich úvahách pokročil iný evanjelický kňaz, filozof a orientalista Ján Lajčiak (1875 – 1918), keď napríklad na rozdiel od svojich predchodcov urobí výrazný krok vpred a do procesu vedeckého poznávania začleňuje aj ženy (vyčíta im však primálo dôvery vo svoj vlastný intelekt). Vzhľadom na to, že sám vedecky pracoval a jasne videl nedostatky a pomenúval prekážky, ktoré obmedzovali súdobú inteligenciu v jej snahách, *vedecké plány jednoznačne prepájal s dobrou vôľou, svedomitosťou, disciplínou a trpezlivosťou*. To sú podľa neho predpoklady pre to, aby si každý vedel nájsť zodpovedajúci systém práce, nech by boli obmedzenia akékoľvek. „Kto sa chce s vedou trudiť, ten istotne nájde cestu i prostriedky v akýchkoľvek nepriaznivých materiálnych okolnostiach a na terajšom knižnom trhu človek nájde dobré veci, takže vedou zapodievať sa môže každý, ak len chce“ (Lajčiak 2007, 147). Lajčiak bol výrazne kritický a je možné povedať, že aj keď použil odlišný slovník, ako neskôr (napr.) Hrušovský, ich pohľady sú (domnievam sa) v mnohých črtách podobné (a predpokladám, že ak by žil v rovnakom období ako Hrušovský, bol by výraznou oporou práve vyššie spomenutého spolku VS). Podľa Lajčiaka, ktorého, myslím, môžeme považovať za prvého pozitivistu v slovenskom prostredí,⁶ za najvýraznejšieho zástancu evolucionizmu⁷ v danom období, je zapodievanie sa vedou tou najnevďačnejšou, nedocenenou záležitosťou. „Veda nielenže nemá uznania, ale je priam znevažovaná“, napíše vo svojej práci *Slovensko a kultúra*. Veda

⁶ Bližšie pozri (Lalíková 2010, 23-44).

⁷ Evolučný princíp sa snažil zakomponovať do filozoficko-kulturologicko-sociologického rámca. Fascinovali ho názory, ktorými prírodovedci prezentovali procesy zmien, odohrávajúce sa v prírode i v spoločnosti. Dokázal ich relevantne premostiť s názormi sociológov a filozofov a čo je podstatné – na rozdiel od iných autorov ich vedel vedecky formulovať, vysvetľovať a popularizovať. Pojem vývinu musí byť podľa neho *dôsledne* aplikovaný na všetky vedné odbory, a to aj „na sociologický, spoločenský a národný“ (Lajčiak 2007, 74).

je podľa neho „poznanie podstaty vecí“. Za vedu nemožno považovať napr. alchýmiu, astrológiu, ale naopak grécka filozofia prírody je podľa neho rozhodne vedou, „hoci stojí na prvom stupni vývinu, lebo grécki filozofi nahliadli bystrým okom do zákonov prírody“ (Lajčiak 2007, 155). Meradlo vedy spočíva podľa neho v tom, či „slúži kultúrnemu vývinu človečenstva alebo nie“ (Lajčiak 2007, 155). Veda je podľa Lajčiaka jeden z najzávažnejších faktorov ľudského života. Dáva národom moc a čo je podľa neho najdôležitejšie, „práve preto, že je takou mocnou silou rozvoja kultúry, je tou najmorálnejšou činnosťou⁸ a jej zmáhanie tou najsvätejšou povinnosťou človeka“ (Lajčiak 2007, 155). Toľko na okraj krátkeho, útržkovitého retrospektívneho pohľadu smerom do minulosti.

Krok k Vedeckej syntéze

Lajčiakov život sa uzavrel v roku 1918, jeho monografia ostala nedokončená, vyšla až o niekoľko rokov neskôr zásluhou Samuela Štefana Osuského. Dvadsať rokov po Lajčiakovej smrti vyšlo (spomínané) programové vyhlásenie spolku VS, v ktorom Igor Hrušovský pripomenul stanovisko „mladých pracovníkov v teoretických odboroch“, a tým bolo dodržiavanie *úsilia o vecnosť vedeckého prejavu*. Hrušovský (samozrejme, nielen on) nemohol byť spokojný so stavom súdobého vedeckého myslenia. Uvedomoval si nedostatočnosť vedeckých tradícií, ako aj to, že vedecký život v slovenskom prostredí len začínal svoju skutočnú činnosť. Vo vyhlásení bol kladený dôraz na riešenie otázok súvisiacich s problémami týkajúcimi sa *spôsobu vedeckej práce, metód a princípov*. Podstatným sa ukazovalo „zaujímať stanovisko a kriticky sledovať vedeckú prácu, ktorá sa deje mimo nás“ (Hrušovský 1969, 211). Autori programového vyhlásenia apelovali na „potrebu kolektívnej spolupráce, unifikácie princípov a zjednoteného postupu v skúmaní“ (Hrušovský 1969, 212).

V danom období sa kládla „stopka“ sklonu k „originálničeniu“ vo vede.⁹ Ďalšou nadčasovou požiadavkou, už aj vtedy dosť nereálnou, bola snaha zamedziť zneužívaniu vedeckých cieľov na

⁸ Veda ako „najmorálnejšia činnosť“ – takýto status bol v predchádzajúcom období absolútne nepochopiteľný. Lajčiak touto svojou požiadavkou predostiera predstavu, ktorá bola aj pre jeho súčasníkov neprijateľnou a nedocenenou. Doplňme, že apel na vedeckosť bol preňho taký samozrejмый, že ho prenášal nielen do koncipovania svojich textov (aj kázni!), ale aj do všetkých praktických činností a aktivít, ktorými sa zaoberal (na periférii – vo Vyšnej Boci) vo svojom živote.

⁹ V programovom vyhlásení sa doslova píše: „Niektorí teoretickí pracovníci začali u nás pestovať v sebe zvláštny sklon k ‚originálnosti‘ svojich prejavov, zdôrazňovať ich ‚individuálnosť‘ a ‚jedinečnosť‘. S tým potom ide akási nedotklivosť, prílišná citlivosť a nepripúšťanie kritiky. V tejto snahe o ‚osobitosť‘ skrýva sa akoby i vedomie nezraniteľnosti a nedotknuteľnosti. (...) Takmer vo všetkých vedných oblastiach prejavuje sa zvýšená potreba kolektívnej spolupráce, unifikácie princípov a zjednoteného postupu v skúmaní. Preto dnes je nečasový a vedecky riskantný, ba absurdný každý sklon k ‚originálničeniu‘ vo vede. Tým, pravda, nezmenšujú sa nijako možnosti uplatnenia osobnosti vo vede“ (Hrušovský 1969, 212).

ideologické účely. Členovia spolku VS si uvedomovali potrebu organizovaného vedeckého úsilia, kolektívneho rozpracovania problémov vedy, potrebu ujasnenia „základných princípov jednotlivých vied a konkrétneho skúmania, ale i spolupráce a súčinnosti vied“ (Hrušovský 1969, 213). Toto úsilie dávali do súladu so snahami Viedenského krúžku, v špeciálnych vedách korešpondovalo s novou ruskou literárnou vedou a taktiež s aktivitami Pražského lingvistického krúžku. Ak sa pozrieme na Hrušovského text *Moderná vedecká filozofia*, ktorý uverejnil v časopise *Prúdy* v roku 1938 (prezentovaný ako jeden z výstupov VS), vidíme, že mu išlo o fundovaný a vedecky korektný prístup k oboznámeniu slovenského čitateľa s aktivitami predstaviteľov Viedenského krúžku, a to od jeho založenia v roku 1929. Hrušovský ocenil snahu rozvinúť „jednotný protimetafyzický prúd, ktorý sa vďaka svojej organizačnej snahe čoskoro rozlial po celej Európe a Sev. Amerike pod synonymnými názvami vedecká filozofia, logický empirizmus, neopozitivismus, moderný scientizmus“ (Hrušovský 1938, 150). Zdôraznil, že napriek priamej nadväznosti na „silnú empiristickú tradíciu rakúskej filozofie“, ktorá bola ovplyvnená E. Machom, nešlo predstaviteľom Viedenského krúžku o pragmatickú zhodu s náukami Macha, ako sa to zvyčajne vo viacerých publikáciách deklarovalo. Pripomeňme ústrednú ideu Viedenského krúžku tak, ako ju uviedol Hrušovský: „... každá vedecká propozícia musí mať verifikovateľný zmysel. Táto hlavná téza, stále zdôrazňovaná, priviedla Wittgensteina a Schlicka (...) k popreniu rýdzej filozofie a Carnapa k redukovaniu filozofie na rozbor vedeckého jazyka“ (Hrušovský 1938, 151). Hrušovský oceňoval aktivity tohto spoločenstva, pokúsil sa o prienik do hĺbky problémov, ktoré súviseli so snahami prezentovať *model a úlohy vedeckej filozofie*,¹⁰ *postavenie empirickej vedy i zásady vedeckej práce*.¹¹

V správe, ktorú Hrušovský vypracoval spolu s Mikulášom Bakošom, prehodnotil s odstupom niekoľkých mesiacov činnosť VS a konštatoval (ako uviedol na jednej zo svojich prednášok v rámci cyklu prednáškovej činnosti VS): „... filozofia prestáva byť naďalej sústavou špecifických vied, ktoré by mali výrokový charakter a predsa by sa podstatne líšili od reálne vedných sústav, a že jej podstatným predmetom sa stáva logická analýza formálnej štruktúry vedeckých vied a teórií...“ (Hrušovský, Bakoš 1939, 12). Jadro aktivít filozofickej sekcie VS (ktorá bola spoločná pre všetky

¹⁰ Hrušovský píše: „Vlastný úkol filozofie má tedy záležať v logickom ozrejmovaní vedeckých problémov, a nie v konštruovaní nejakých zvláštnych ‚filozofických‘ výrokov“ (Hrušovský 1938, 153).

¹¹ V doktorandskej práci *Invencia a vývoj* z roku 1935 Hrušovský napísal, že vedecká filozofia „nemôže byť ničím iným než – podľa tradície – súhrnným názvom pre logiku, pre psychológiu a v ich styčnom bode pre noetiku, a tiež ešte pre metodológiu vied, ak trváme na rigoróznom výpočte“ (Hrušovský 1935, 3). Vedeckú metódu v tejto práci pokladal za „operačný plán, ako sa pomocou náležitého teoretického aparátu a pomocou správneho induktívneho pochodu teoreticky zmocniť skutočnosti a ako sa takto dobrať vedeckých poznatkov“. Ak sa poznanie má považovať za vedecké, musí sa podľa neho vyvarovať dogmatizmu, „musí mať istú dávku skepsy i v svojich najpevnejších hypotézach a musí zásadne pripúšťať možnosť nových radikálnych konkrétnych skúseností i vtedy, keď by boli prípadne v stave v poslednej inštancii korigovať i tie najelementárnejšie vedecké zákony“ (Hrušovský 1935, 3). Som presvedčená, že kdesi tu sa rodia zásady jeho probabilizmu.

sekcie vo VS – *teoretickovednú, lingvistickú, literárno-estetickú a etnografickú*), ako napísali autori správy, spočívalo v prvom rade v ujasňovaní si problémov vedeckého jazyka a metodológie. Počas troch rokov aktivity, do konca januára 1940, odznelo na pôde tohto združenia štyridsaťtri prednášok aj s nasledovnými diskusiami, ako uvádza Vladimír Bakoš. Jednotlivé osobnosti zapájajúce sa do aktivít tohto spolku publikovali viacero prác či už knižne, alebo na stránkach časopisov. Najintenzívnejšiu aktivitu vyvíjal práve Igor Hrušovský, ktorý na pôde spolku prednášal referáty „o logickej syntaxi, o otázkach syntaxe a sémantiky vedeckého jazyka, o otázkach vedeckej verifikácie, o problematike vedeckej indukcie, o problémoch kauzality v súčasnej vede, o úlohe osobnosti vo vývine a podobne“ (Bakoš 1988, 173). Pripomeňme pre úplnosť aj skutočnosť, na ktorú upozornil Hrušovský vo svojich spomienkach z roku 1965 a ktorá sa týkala obdobia počas druhej svetovej vojny. Hrušovský konštatoval, že VS zohrala v podmienkach nástupu slovenského štátu pokrokovú úlohu, a preto bola jej činnosť policajne zakázaná. „Obnovila sa však hneď po oslobodení v máji 1945 a rozšírila sa na ďalšie vedecké odbory“ (Hrušovský 1965, 189). Začiatkom roka 1950 sa však členovia VS rozhodli činnosť spolku ukončiť.¹²

Pozoruhodnými sa ukazujú aj menšie Hrušovského texty, ktoré boli uverejnené v spomínanom vojnovom období, napr. v zborníkoch nadrealistov *Sen a skutočnosť* (1940) a *Vo dne a v noci* (1941). Štúdie *Sémantická povaha jazyka vedeckého a básnického* (1940) a *Niektoré problémy sémantiky teoretických štruktúr* (1941) môžu aj v súčasnosti slúžiť ako príklad premyslených, precízne formulovaných reflexií a analýz danej problematiky. Sprievodným znakom je viditeľné úsilie Hrušovského o konvergenciu ďalšieho teoretického vývinu, ktorý mal korešpondovať so zásadami koordinácie vedeckej a umeleckej tvorby. Som presvedčená, že prelínanie vedeckej a umeleckej tvorby (nielen) v danom období a v našom prostredí bolo jednou z dôležitých zásad projektov tzv. národných filozofií, vyznačujúcich sa špecifickým postojom práve k rôznym druhom a formám umeleckého stvárňovania skutočnosti.¹³

¹² V texte *Z monológov a dialógov* II., ktorý mal byť súčasťou cenzúrou okliešteného diela *Monológy a dialógy*, Hrušovský pripomenul, že jeho „sústavnejšia ideová aktivita sa začala rozvíjať na pôde Vedeckej syntézy v rokoch 1937 – 1940. Predniesol som tu niekoľko referátov o otázke syntaxe a sémantiky vedeckého jazyka, o dialektike vedeckej tvorby, o kritériách verifikácie, o vedeckej indukcii, o problémoch kauzality a i.“ (Hrušovský 2008, 925). Na tieto Hrušovského aktivity nadväzujú jeho „vojnové“ monografie: *Teória vedy* (1941), *Vývin vedeckého myslenia* (1942) a priamo na ne, ako písal Hrušovský, aj práca *Problémy noetiky* (1948).

¹³ Hrušovský ocenil svoje stretnutia „s nadrealistickými básnikmi, modernými slovenskými výtvarníkmi a teoretikmi umenia“, ktoré prispievali k stmelovaniu „všetkých avantgardných úsilí vo vede i v umení“ (Hrušovský 1965, 190). Pripomenul o. i. aj potrebu prehodnocovania a interpretácie starších textov, pričom zdôraznil, že ak máme podať objektívny výklad pojmov, ktoré sa používali v uplynulých obdobiach, je nevyhnutné sa oboznámiť nielen „s určitým textom alebo s osobitnou oblasťou daného obdobia, lež načim preskúmať pokiaľ možno aj celú kultúrnu a sociálno-psychologickú štruktúru“ (Hrušovský 1941, 149).

Potreba „ventilovať problémy“

V tomto svojom krátkom pristavení sa pri zobrazení časti aktivít spolku VS (nespomínala som zaujímavé diskusie, ktoré viedol Hrušovský so svojimi pedagógmi, napr. s prof. J. Tvrdom o otázkach tzv. racionálnej indukcie) som sa pokúsila pripomenúť doslova len fragmenty aktivít príslušníkov VS a predovšetkým jej kľúčového predstaviteľa – Igora Hrušovského. Podľa môjho názoru symbolizujú stupňujúce sa pozoruhodné úsilie o prelomenie ľahostajnosti mnohých generácií vzdelancov predchádzajúcich období. Vladimír Bakoš, ktorý vo viacerých svojich textoch podal skutočne najzmyslupnnejšiu reflexiu danej témy, oceňoval predovšetkým novú tvorivú iniciatívu, ktorou sa vyznačovali projekty tohto obdobia. Vyzdvihoval antitradicionalistické postoje, ktoré symbolizovali aktivity súdobej predvojnovaj a vojnovaj poézie a výtvarného umenia, ktoré boli nesporne veľmi inšpirujúce aj pre filozofov a vedcov.

Hrušovský v autobiografickej črte *Kryštalizácia koncepcie dialektiky bytia* uverejnenej v časopise *Filozofia* skonštatoval, že „v polovici tridsiatych rokov viacerí príslušníci mladej vedeckej generácie na Slovensku začali pociťovať potrebu ventilovať spoločné teoretické a metodologické problémy najmä humanitných vied a niektoré hraničné a interdisciplinárne otázky“ (Hrušovský 1972, 290). S odstupom niekoľkých rokov od daného obdobia upozorňoval na fakt, že na rozdiel od „novopozitivistických črt Viedenského krúžku vždy som vyznával materiálnu determinovanosť javov“ (Hrušovský 1972, 290-291). VS jednoznačne zasiahla do obrody súdobej vedy, nadväzovala na úsilia v oblasti teórie a metodológie, a to tak závažným spôsobom, že bola schopná určovať jej ďalší smer a prijímať výzvy napr. v podobe polemík s predstaviteľmi iných smerov (intuitívnymi realistami). Igor Hrušovský s Mikulášom Bakošom si vytýčili „heslo“ vykonávať nezištnú a serióznú vedeckú prácu. Bojovali proti kultúrnemu spiatocníctvu, pričom sa snažili využiť potrebu organizovaného vedeckého úsilia. Vystúpili proti kultúrnej reakcii, ale aj proti fašizmu (napríklad na stránkach spomínaných zborníkov *Áno a nie, Sen a skutočnosť, Vo dne a v noci*). Vladimír Bakoš konštatoval, že ich jasne proklamované za a proti nebolo len výsledkom doby, jej imperatívov a protirečení. „Opieralo sa o presvedčenie o platnosti prísnej racionality v oblasti sociálnej a politickej, ale predovšetkým o určité ontologicko-noetické chápanie sveta a miesta človeka v ňom“ (Bakoš 2006, 27).

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0510. [Veda, spoločnosť, hodnoty. Filozofická analýza ich vzájomných väzieb a interakcií.]

Literatúra

- BAKOŠ, V. (1988): *Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období*. Bratislava: Veda.
- BAKOŠ, V. (2006): *Avantgardistický projekt modernity. (Z dejín slovenskej vedeckej a umeleckej avantgardy)*. Bratislava: Veda.
- HANKO, J. (1935): Prekážky vedeckej práce na Slovensku. *DAV*, 8 (6), 9-10.
- HEČKO, P. (1868): Slovenský vedomec a slovenská veda. *Letopis MS*, 5 (1), 63-72.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1935): *Invencia a vývoj*. Bratislava: UK.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1938): Moderná vedecká filozofia. (Práca zo Spolku pre vedeckú syntézu v Bratislave). *Prúdy*, 22 (3), 149-161.
- HRUŠOVSKÝ, I., BAKOŠ, M. (1939): Dva roky činnosti Vedeckej syntézy v Bratislave. *Elán*, 9 (9-10), Praha, 12-13.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1941): Niektoré problémy sémantiky teoretických štruktúr. In: Považan, M. (ed.): *Vo dne a v noci*. Bratislava, 146-149.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1965): *Problémy, portréty, retrospektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- HRUŠOVSKÝ, I. (a kol.) (1969): Niektoré predpoklady vedeckej práce na Slovensku. In: Bakoš, M.: *Avantgarda 38. Štúdie, články, dokumenty*. Bratislava, 211-214.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1972): Kryštalizácia koncepcie dialektiky bytia. (Autobiografická črta). *Filozofia*, 27 (3), 290-305.
- HRUŠOVSKÝ, I. (2008): Z monológov a dialógov II. *Filozofia*, 63 (10), 921-934.
- HURBAN, J. M. (1846): Veda a slovenské pohľady. *Slovenské pohľady na vedy, umenja a literatúru*, 1 (1), 1-14.
- LAJČIAK, J. (2007): *Slovensko a kultúra*. Bratislava: Q 111.
- LALÍKOVÁ, E. (2010): *Realita a filozofia na Slovensku: Ján Lajčiak, Gejza Vámoš a Svätopluk Štúr*. Bratislava: Iris.
- MUDROCH, J. (1969): Ľudia dobrej vôle a kamaráti. In: Bakoš, M.: *Avantgarda 38. Štúdie, články, dokumenty*. Bratislava, 191.
- PIAČEK, J. (2007): Hrušovského príspevok k perichronozofii. *Filozofia*, 62 (6), 524-534.
- PIAČEK, J. (2013): Synopsis nášho doterajšieho výskumu bratislavskej filozofickej školy. In: Kiczko, L., Lalíková, E., Zigo, M. (eds.): *Problémy a osobnosti slovenskej filozofie v 20. storočí*. Bratislava: Univerzita Komenského, 41-90.
- PIAČEK, J. (2014): *Synkriticizmus – filozofia konkordancie*. Bratislava: Hronka.